

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

„Literatura na Świecie” (2007, č. 3–4, ISSN 0324-8305)
byla věnována Josefu Škvoreckému

Poslední číslo polského časopisu „Literatura na Świecie” (2007, č. 3–4) je celé věnováno českému spisovateli a exulantovi Josefu Škvoreckému. Na celkem tři sta šedesátí dvou stranách se dostává pozornosti jeho románové a povídkové tvorbě, doplněné o kritické studie, předmluvy ke knihám a rozhovor s náhodným rodákem (*27. 9. 1924) v překladech předních polských bohemistů Andrzej S. Jagodzińskiego, Joanny Królakové, Jarosława Rybského a Tomasze Grabińskiego.

Číslo jediného polského časopisu výhradně zaměřeného na světovou literaturu otevírá rozsáhlá ukázka ze Škvoreckého románu *Příběh inženýra lidských duší*, konkrétně z 1. kapitoly Poe a ze 6. kapitoly Conrad, která snad může být polskému čtenáři velmi blízká i tím, že Joseph Conrad (vl. jm. Teodor Józef Korzeniowski, 1857-1924) pocházel z polské rodiny, po studiích na krakovském gymnáziu se mu podařilo uskutečnit sen stát se námořníkem. Citáty z anglických děl J. Conrada *Srdce temnoty* a *V očích Západu* jsou proto uváděny v překladech Aniely Zagórské a Wita Tarnawského. Kromě toho je dalším citovaným dílem Nezvalův *Edison* v překladu Józefa Waczkówa. Andrzej S. Jagodziński svůj překlad doplnil o úvahu *Případ marnotratného překladatele*, v níž se vyznává z okouzlení *Zbabělci*, ale také knihami Kundery a Hrabala či „novou vlnou” českého filmu, které ho přivedlo ke studiu české a slovenské filologie. Přestože se po roce 1968 ocitla celá řada československých spisovatelů na indexu, v Polsku mohla jejich díla ještě po určitou dobu vycházet. Knihy z vydavatelství manželů Škvoreckých 68 Publishers, mj. *Tankový prapor* a *Příběh inženýra lidských duší*, se k Jagodzińskému dostaly na počátku 80. let. Četba románu o padesáti letech totality ve střední Evropě, napsaná bez patosu, s ironií a sebeironií, v něm zanechala velký dojem. Bylo to něco úplně jiného a osvěžujícího, než co v té době nabízela polská literatura, včetně té nezávislé. „Tak umí psát jen Češi – Hrabal, Kundera, Filip nebo Škvorecký,” tvrdí překladatel a dodává:

Veselé historiky i smutná vyprávění, mládenecké příhody i dramatické zážitky, smích i děs, celé to absurdní divadlo světa.

Dodejme, že Jagodziński se musel vyrovnat s velmi obtížným úkolem, přiblížit polskému čtenáři nikoli jen hlavní konstrukční osu děje románu o profesoru Danielu Smiřickém přednášejícím angloamerickou literaturu na univerzitě v Torontu, ale především jazyk postav. Hrdinové románu mluví různými osobitými jazyky a užívají

specifických frází, i když převažuje obecná čeština s množstvím kolokvializmů. Kromě toho jde o jazyk různých dob a zvláštní česko-americký dialekt, který má naštěstí svou polskou analogii. K dalším překladatelským oříškům patří fakt, že vypravěč hovoří jinak na svých přednáškách (používá spisovný jazyk), jinak při popisu kanadské reality (tady se objevují četné výpůjčky z angličtiny) a ještě jiným způsobem, když vzpomíná na život ve své dřívější vlasti (tady důsledně používá obecnou češtinu). Ještě složitější je případ postavy Lojzy, který ve svých dopisech používá jednoduchou češtinu s prvky severočeského nářečí, ale po přestěhování na Slovensko se do jeho jazyka dostává postupně stále více slovakismů, aby nakonec přešel na nespisovnou obecnou slovenštinu, „obohacenou“ o prvky novořeči (*newspeak*) komunistické propagandy. Tento jazykový vývoj již není možno napodobit v cílovém jazyce, protože použití jakéhokoli polského nářečí by vedlo do slepé uličky. Lojza v překladu Jagodzińskiego nemění svůj nespisovný jazykový styl. Polští čtenáři však mohou být i s tímto překladem na výsost spokojeni, protože všeobecně kladně hodnocený anglický překlad Paula Wilsona *Příběhu inženýra lidských duší* postavu zcela eliminuje (samozřejmě se souhlasem autora) jako příliš specifickou, „východoevropsko-komunistickou” a západnímu čtenáři nesrozumitelnou. Kromě toho se do angličtiny nedají přeložit česko-americké dialogy tak, aby vynikla jejich jazyková směšnost. Zvláštní případ tvoří také multilingválnost knihy. Úryvky rozhovorů jsou v angličtině, němčině, občas v ruštině a latině. To všechno v souladu s originálem mohlo zůstat nepřeloženo, když slouží k dokreslení atmosféry a autentičnosti dialogů, tudíž není na překážku pochopení románu.

Po ukázce z románu *Příběh inženýra lidských duší* následuje překlad studie Miroslava Kotáska *Tento román je román. Je to velké dílo, neboť je v podobě knihy* ze sborníku *Škvorecký 80* (Literární akademie v Praze, 2005). Jde o studii dostupnou českému čtenáři, proto ji nechávám bez komentáře snad až na jednu poznámku, která souvisí s výše připomenutým Josephem Conradem. M. Kotásek se domnívá, že emigrační spisovatel ztrácí nejen svůj prostor, ale i svůj jazyk, což umožňuje porovnávat osudy Smiřického a autora *Lorda Jima*. Z jazykového hlediska jsou postavy románu a také vypravěč v polovině cesty mezi angličtinou a češtinou, protože mateřský jazyk pro ně ztratil svou samozřejmost, zatímco jazyk nové země ji ještě nezískal. Vedlejším produktem této narušené jazykové hierarchie je rozpad estetického systému v románu, kde vedle sebe vystupují díla různých hodnot filmového umění nebo dochází k osobitým intertextuálním vztahům v oblasti literatury.

Za studii brněnského bohemisty M. Kotáska byla zařazena práce exilového literárního vědce Květoslava Chvatíka *Vypravěč Škvorecký z periodika „Listy”* (1985, č. 5; s pozmeněným názvem *Velký vypravěč Josef Škvorecký* ji otiskla „Česká literatura” 1991, č. 1), vydávaného v Římě jako *Czechoslovak monthly magazine* in exile. Chvatík se probírá celou dosavadní tvorbou autora *Zbabělci*, podtrhuje skutečnost, že od tohoto románu až po *Inženýra lidských duší* hlavní hrdina Danny od začátku nevěří v mýtus revoluce. Strhávání ideologických masek a odkrývání pod ni-

mi celého komplexu soukromých zájmů, egoismů, slabostí a vášní představuje podstatu Danyho ironického pohledu na svět, který tak šokoval již ve Škvoreckého prvotině, protože o všech nedotknutelných a svatých věcech hovořil s pohoršující upřímností – až po legendární frázi „Ať žije SSSR! – Jen se neposer!“; což bylo v „Literaturze na Świecie“ zručně přeloženo Jagodzińským: „Niech żyje ZSRR! Tylko się nie zesraj!“

Ze sborníku *Škvorecký 80* byla převzata další studie, tentokrát švédské slavistiky Julie Hansenové, přednášející na univerzitě Högskolan Dalarna ve Falunu, *Paměť a vyprávění ve dvou románech Škvoreckého* (z angličtiny ji přeložil J. Rybski). Práce Hansenové je přínosem z hlediska soustředění pozornosti na rozbor narativních struktur Škvoreckého *Miráklu* a *Inženýra lidských duší* a odvoláním se na práci Jamese Olneye *Memory and Narrative: The Wave of Life-Writing* (University of Chicago Press, 1998). Přesto, že je Olneyova práce více zaměřena na autobiografickou než na románovou prózu, jeho závěry mohou být stejně užitečné při interpretaci takových děl, jako jsou zmíněné Škvoreckého romány, v nichž se stává důležitou paměť. Škvoreckého romány jsou něčím mnohem víc než jen rekapitulací spisovatelova života v próze, když se v nich dostávají do popředí mechanismy paměti a vztahy k narativitě. Umožňují reflexivní pohled do průběhu tvůrčího procesu, odrážejí duševní stav spisovatele na emigraci a určují, co znamená existovat jako lidská bytost, domnívá se švédská badatelka.

„Druhý proud“ (řečeno s K. Chvatikem) tvorby Škvoreckého reprezentuje vlastní spisovatelovo zamyšlení nad detektivkami v jeho životě (stejnomený esej „Detektivky v mém životě“ publikoval v roce 2006 časopis „Danny“, vydávaný Literární akademii Josefa Škvoreckého v Praze). Snad stojí za připomenutí, že největší porci kriminálek přečetl autor *Nápadů čtenáře detektivek* na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy se léčil v motolské nemocnici na žloutenku. Po čtyřech měsících pobytu na infekčním oddělení se rozhodl napsat článek na téma tohoto „nizkého“, ale zároveň životodárného žánru, později ve spolupráci s Janem Zábranou vznikla *Vražda pro štěstí*. Od té doby uplynulo mnoho let, ale manželé Škvorečtí za umělecký *happy end* považují to, že se po neúspěchu románu *Honzlová* Zdeny Salivarové (Toronto 1972, Praha 1990) ve staré vlasti rozhodli psát pro vlastní potěšení detektivky společně, každý jednoho vypravěče, a to v souladu se žánrem, v němž se často neobjevuje jeden, ale zároveň několik vypravěčů.

Premiéru má v „Literaturze na Świecie“ esej J. Škvoreckého *Starosti s jazykem* (alespoň informace v copyrightu neuvádějí, že by byl odněkud převzat). Spisovatel v něm polskému čtenáři prozrazuje své hlavní kulturní inspirace – v dětství to byly němé americké grotesky, později fascinace literaturou. Je to snad ironie osudu, že Škvoreckého první četbou byli *Lidé statečných srdcí* Jamese Olivera Curwooda, první část trilogie, jejíž děj se odehrává na kanadském severu, kde Mounties (kanadská jízdní policie) pronásleduje a pak zachraňuje indiánské dívky? A že druhou oblíbenou lekturou se stali *Dva divoši* Ernsta Thompsona Setona, jejichž děj se odehrává zhruba

deset minut chůze od bytu Škvoreckých v torontském Don Valley, kde se mladí hrdinové knihy vydávají na výlety do lesa? Postupně se Škvorecký stal anglofilem, znamenitým překladatelem z angličtiny, ale rétorickou otázkou, co způsobilo, že se malý chlapec v nevelké zemi uprostřed střední Evropy, zbité a zmasakrované okupanty a mocným Velkým bratrem, dokázal vcítit do duše negramotného černošského otroka z Missouri, ponechává otevřenou: „Nechme ji koňovi, má větší hlavu. Nebo možná slonovi.“

O jazzu v malém městě hovoří na dalších stranách „Literatury na Świecie“ Antonín J. Liehm. Jde o interview z roku 1967, původně otištěný v knize *Generace* (Köln 1988, 1990). O vztahu Škvoreckého k angloamerickým spisovatelům, například Chandlerovi, Poeovi, Hemingwayovi, Faulknerovi, nebo k rodnému městu a jazzové hudbě, víme již mnohé. Liehm se soustřeďuje i na otázky literární kritiky, podmínek rozvoje literárního talentu a problémů překladatelské práce. Vzpomínka na práci ve „Světové literatuře“, kterou Škvorecký redigoval od roku 1956 do ledna 1959, kdy musel po skandálu vyvolaném *Zbabělci* odejít z redakce časopisu, přivádí na mysl fakt, že časopis zanikl po listopadu 1989 z dotačních důvodů. Dodnes jeho obdoba na našem literárním trhu citelně schází; akademická „Světová literatura“ není širokým vrstvám čtenářů známým sborníkem a „světová“ příloha brněnského „Hosta“ nebo tematická „zahraniční“ čísla „Souvislostí“ situaci také zcela nezachraňují. Můžeme tedy závidět našim severním sousedům, že se pod vedením šéfredaktora a anglisty Piotra Sommera daří vydávat v nákladu dvou tisíc devíti set kusů kvalitní, na světovou literaturu orientovaný čtvrtletník.

„Literatura na Świecie“ dále uveřejnila předmluvu Milana Kundery k francouzskému vydání *Miráklu* Josefa Škvoreckého z roku 1978. Kundera usiloval o nelehký úkol – objasnit západním čtenářům fenomén Pražského jara a způsob, jak se s tímto českým „zázrakem“ vypořádal spisovatel prostřednictvím hlavní postavy Danyho Smiřického. Helena Kosková v příspěvku *Dílo Josefa Škvoreckého v kontextu české a světové literatury*, původně otištěném ve sborníku *Škvorecký 80*, řadí Škvoreckého po bok spisovatelů, kteří se cítili součástí dvou kultur a jazyků (Vladimíra Nabokova, Witolda Gombrowicze, Czesława Miłosze, Jerzyho Kosińskiego, Sławomira Mrożka, Salmana Rushdieho, Milana Kundery aj.). Dodejme, že tato česká slavistka, působící od roku 1965 ve Švédsku, nehostila na stránkách časopisu poprvé; v překladu Leszka Engelkinga publikovala „Literatura na Świecie“ její studii *Destruktor falešných mýtů* (1991, č. 8–9).

Soubor textů Škvoreckého a o Škvoreckém uzavírá rozhovor Sama Soleckého z roku 1995 (dostupného na www.skvorecky.com), obsahující otázky na novější Škvoreckého díla *Scherzo capriccioso* a *Nevěsta z Texasu*, které dosud do polštiny nebyly přeloženy; poznámka o autorovi dokumentuje jedenáct knižně vydaných titulů v Polsku z díla Škvoreckého, a to různých žánrů. Redaktor „The Canadian Forum“ a profesor literatury na univerzitě v Torontu Sam Solecki je znám také jako autor první monografie o J. Škvoreckém – *Pragues Blues. The Fiction of Josef Škvorecký*

(Toronto 1990). Rozhovor má opět překladatelskou pointu. Solecki uvádí příklad překladu přezdívky negativní postavy důstojníka z *Tankového praporu*, tak pěkně ztělesněnou ve filmové verzi Romanem Skamene. V originále je nazýván Malinkatým ďáblem, ve francouzské verzi se mění na P'tit Mephisto a Paul Wilson ho pokřtil na The Pygmy Devil. J. Škvorecký konstatuje, že některé aspekty románu prostě nejdou přeložit – vždy se něco ztratí.

Pojednání o monotematickém čísle „Literatura na Świecie“ by se dalo uzavřít Škvoreckého odpovědí na otázku Soleckého:

S. Solecki: „Snad to byl Valéry, jenž řekl, že literaturou je to, co se ztratí v překladu?“

J. Škvorecký: „To je nevyhnutelné.“

K tomu není co dodat ani přidat. Zbývá poděkovat za hold, který „Literatura na Świecie“ složila Josefu Škvoreckému a jeho dílu uskutečněním monografického čísla. Odebírám tento časopis řadu let, ale této pocty se v něm dosud žádnému světovému spisovateli nedostalo.

Libor Martinek, Opava

Anna Zura, *Konceptualizacja nazw barw w »Krzyżakach« Henryka Sienkiewicza i »Proti všem« Alojzego Jiráška, Filozofická fakulta Ostravské univerzity, Ostrava 2006, 240 s. ISBN 80–7368–205–2.*

Publikacja Anny Zury *Konceptualizacja nazw barw w »Krzyżakach« Henryka Sienkiewicza i »Proti všem« Alojzego Jiráška* jest wynikiem badań językoznawczych prowadzonych przez Autorkę w trakcie studiów doktoranckich w Katedrze Slawistyki na Uniwersytecie Ostrawskim. Książka ukazała się w ramach serii wydawniczej Uniwersytetu Ostrawskiego „Polonistické doktorské práce”.

Przedmiotem badań Anny Zury jest pole językowych określeń barw, które w strukturze dzieła literackiego pełni funkcję dookreślającą poszczególne elementy świata przedstawionego. Książka ma charakter komparatystyczny, bowiem Autorka podjęła się zbadania materiału leksykalnego dwóch istotnych dzieł: polskiej i czeskiej powieści historycznej – *Krzyżaków* Henryka Sienkiewicza oraz *Proti všem* Alojzego Jiráška. Jak wyjaśnia Anna Zura we wstępie, „Wspomniane wyżej powieści mają wiele tzw. punktów stycznych: ukazały się w bliskiej odległości czasowej, odnoszą się do pierwszej połowy XV wieku, przedstawiają konflikt narodowo-religijny (wyznanio- wy), na tle którego toczą się losy głównych bohaterów, punktem kulminacyjnym każdej powieści jest bitwa” (s. 11).

Istotny dla powstania obu powieści XIX-wieczny kontekst historyczno-kulturo- wy nakazuje pamiętać o swoistej misji, którą literatura miała do spełnienia wobec narodu. Powieść historyczna w Czechach miała za zadanie realizować przede wszystkim zapotrzebowanie na mit narodowy o wyrazistych cechach kompensacyjnych, jak również formować wzory postaw patriotycznych. W ten sposób owa literatura wpisywała się w dydaktyczno-wychowawczą służbę społeczną (por. W. Nawrocki, *Komentarze do rozwoju czeskiej powieści historycznej*, [w:] *Współczesność i historia*, Katowice 1982, s. 233). Zarówno w Polsce, jak i Czechach powstał wzór pisarza historycznego, będącego jednocześnie nauczycielem historii.

Wzajemne zainteresowanie twórczością dwóch tak ważnych dla obu kultur pisarzy XIX wieku, stanowi interesującą kontynuację wcześniej podjętych już badań zarówno przez polskich jak i czeskich naukowców: J. Bečkę (1954), J. Śliźnińskiego (1955), R. Krasnickiego (1991), J. Fiałę (1998), D. Moldanową (2002) czy, J. Peřinę (2002)¹.

Autorka książki prezentuje językoznawcze spojrzenie na sztandarowe dzieła powieści historycznej, dla których punktem wyjścia fabuły literackiej stało się poczucie krzywdy w obu narodach (dla Czechów spalenie Jana Husa, dla Polaków zagarnięcie przez Zakon Krzyżacki części ziem państwa polskiego). Ów językoznawczy głos w sprawie polskiej i czeskiej powieści historycznej stanowi również dla historyków literatury niezwykle cenną wskazówkę interpretacyjną. Analizowana przez Autorkę książka leksyka barw, pokazuje zarówno elementy wspólne dla obu kultur jak i zasadnicze różnice. W celu właściwego odczytania oraz zinterpretowania nazw barw Autorka zastosowała dwie metody badawcze: analizę pół samantycznych oraz metodę semantyki kognitywnej. Z punktu widzenia językoznawczego pozwoliły one na skonfrontowanie materiału leksykalnego z wzorcem prototypowym, tzn. umiejscowiły badaną leksykę barw w powieści historycznej na tle leksyki ogólnej. Z punktu widzenia historyczno-literackiego podjęte badania ujawniły obecność oraz ważne znacznie bogactwa kulturowego, które niosą ze sobą barwy. W ten sposób ukierunkowane badania bez wątpienia poszerzają krąg odbiorców niniejszej publikacji. Wykraczają one bowiem poza obszar ściśle językoznawczy. Porównawczy charakter książki sytuuje

¹ J. Bečka, 1954, »Křiřáci« Henryka Sienkiewicze na české půdě, „Slavia” XXIII; J. Śliźniński, 1955, *Z korespondencji Alojzego Jiráška z Polakami*, Wrocław; R. Krasnický, 1991, *Henryk Sienkiewicz i czeska krytyka literacka*, [w:] *Henryk Sienkiewicz. Twórczość i recepcja*, red. L. Ludorowski, Lublin; J. Fiala, 1998, »Křiřáci« Henryka Sienkiewicza w wydaniach czeskich, [w:] *Henryk Sienkiewicz. Biografia. Twórczość. Recepcja*, red. L. Ludorowski i H. Ludorowska, Lublin; D. Moldanová, 2002, *Alois Jirášek a Henryk Sienkiewicz – historická próza jako výraz národní sebeinterpretace na přelomu 19. a 20. století*, [w:] *Henryk Sienkiewicz. Twórca i obywatel* pod red. W. Hendzla, Z. Piaseckiego, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole; Peřina J., 2002, *Na okraj recepcje historyckých románů Henryka Sienkiewicze v Čechách*, [w:] *Henryk Sienkiewicz. Twórca i obywatel* pod red. W. Hendzla, Z. Piaseckiego, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole.

ją w ambitnym nurcie językoznawczych badań zapoczątkowanych przed kilkoma laty serią *Studiów z semantyki porównawczej* pod redakcją R. Grzegorzycowej i K. Waszakowej.

Na całość omawianej publikacji składają się: wstęp, cztery rozdziały główne (z podziałem na podrozdziały), zakończenie, obszerny i wielojęzyczny spis bibliografii oraz streszczenia (w języku czeskim i angielskim).

Rozdział 1 (*Założenia metodologiczne opisu konceptualizacyjnego*) stanowi teoretyczne wprowadzenie do omawianego problemu. Autorka wskazuje znaczenie nazw barw, które należą do tzw. uniwersaliów językowych, na podstawie których możliwe jest prowadzenie badań komparatystycznych pomiędzy różnymi językami. Dzięki leksyce barw można szerzej odczytać konteksty kulturowe określonych społeczności. Sięgając do historii językoznawstwa Autorka przywołuje konkretne tezy filozoficzne (W. von Humboldta, J. G. Herdera, F. Boasa) oraz szkoły psychologiczne (M. Wertheimera, G. Ipsena, J. Trierera, W. Porziga) aby wskazać kierunek międzyjęzycznych badań porównawczych. Jak słusznie zauważa Anna Zura, „Trójkąt semiotyczny C. K. Ogdena i I. A. Richardsa (1923) stał się doskonałym punktem wyjścia do stworzenia schematu konceptualizacji” (s. 17).

Najistotniejszą a zarazem najciekawszą częścią książki są rozdziały 2 i 3 będące analizą materiału pochodzącego z obu powieści. Zarówno rozdział 2 (*Pole semantyczne barw w »Krzyżakach« Henryka Sienkiewicza*), jak i rozdział 3 (*Pole semantyczne barw w »Proti všem« Alojzego Jiráška*) zbudowane są z szeregu podrozdziałów, w których Autorka dokonuje szczegółowego opisu oraz analizy poszczególnych barw. Omawiana konceptualizacja na przykładzie tekstu Sienkiewicza dotyczy kolejno barw: białej, czerwonej, żółtej, niebieskiej, czarnej, szarej, czerwonej, czarnej, zielonej, różowej, brązowej oraz fioletowej. W przypadku powieści Alojzego Jiráška zostały omówione barwy: biała, szara, brązowa, niebieska, zielona, żółta, fioletowa oraz różowa.

W niniejszych rozdziałach książki Autorka podjęła się analizy empirycznej poszczególnych nazw barw. Symetryczna zasada konstrukcyjna, którą zastosowała w sposób jasny i czytelny dla odbiorcy prezentuje wyjątkowo bogaty materiał językowy. Ułatwia to w dużej mierze prowadzenie polsko-czeskiej analizy porównawczej. Zarówno w rozdziale 2, jak i w 3. analiza obejmuje najpierw nazwy barw podstawowych z uwzględnieniem podziału na barwy achromatyczne i chromatyczne, następnie nazwy barw niepodstawowych. W przypadku każdej barwy Autorka omawia najpierw prototyp i centrum pola semantycznego, w dalszej kolejności zajmuje się ich kontekstowym użyciem (np. ‘obraz człowieka’, ‘śmierć’, ‘starość’, ‘przestrzeń’, ‘przyroda’, ‘władza’, ‘światło’, ‘krajobraz’ ect.). Każdy podrozdział kończy radialno-sięciowy model funkcjonowania konkretnej nazwy barwy. Ujęty jest w formie graficznej, która ułatwia i systematyzuje odbiór tekstu głównego. Należy zaznaczyć, że integralną i bardzo istotną część książki stanowią wszelkie uzupełnienia: aneksy, tabele, wykresy. Są to zbiorczo informacje wyrażone w wartościach liczo-

bowych o leksemach nazywających poszczególne barwy. Po omówieniu kolejnych nazw barw Autorka wysnuwa wnioski, uwzględniając podział na znaczenie realne oraz metaforyczne omawianego leksemu. Uważa ona, że „barwa biała oprócz znaczeń realnych, kreuje dużą ilość znaczeń metaforycznych, dodatkowych. Związek *biale płaszcze* zostaje rozszerzony metonimicznie, oznacza ‘Krzyżaka’ i niezależnie funkcjonuje w tekście powieści. Kreaacja ‘obrazu człowieka’ pozwala również odczytać znaczenia dodatkowe – bohater pojawiający się w barwie białej sugeruje ‘niewinność’, poprzez barwę tę przedstawiana jest ‘śmierć’, a także proces ‘przejścia’” (s. 48).

Na podstawie tak bogatych materiałów badawczych pochodzących z dwóch kultur, Autorka dokonuje celnego ich zestawiania, wartościowania oraz analizy. Porównywany zasób leksykalny wskazuje na istotną różnicę związaną z frekwencją nazw barw występujących w obu powieściach. Jak zauważa Autorka, czeska powieść historyczna zawiera o wiele liczniejszą grupę leksemów odnoszących się do barw niż powieść polska (czeska – 1324, polska – 500). Jak konkluduje w zakończeniu Anna Zura, „Możemy zatem uznać, że świat przedstawiony H. Sienkiewicza ma zdecydowanie mniej „barwny” charakter, niż świat A. Jiráška. Jednak gdy dokładniej przyjrzymy się charakterowi samych barw, możemy dojść do wniosku, że ów świat Jiráška zdominowany jest przez barwy achromatyczne, a Sienkiewicza wręcz przeciwnie” (s. 211).

Ważną częścią publikacji jest również zwrócenie uwagi Autorki na ujęte w powieściach barwy w kontekście heraldyki i herbów. Mają one znaczenie symboliczne, zaś najczęstszymi barwami znajdującymi się w polach semantycznych obu powieści są barwy: biała i czerwona.

Wywód naukowy Autorki książki, mimo iż z gruntu dotyczy sfery językoznawczej, nie wyklucza kontekstów szerszych, do których zaliczyć należy chociażby historię i kulturę. Zarówno Sienkiewicz jak i Jirášek w centrum rozwoju historycznego stawali lud. W celu ukazania skomplikowanej struktury społecznej, ważnych wydarzeń dziejowych czy motywacji działań bohaterów literackich przede wszystkim wykorzystywano fabułę. Anna Zura udowadnia, że nazwy barw przypisane konkretnym desygnatom pozwalają na jeszcze szerszą interpretację niniejszych utworów literackich.

W omawianym kontekście trudno uwierzyć, że dzieło Jiráška na początku swego istnienia było krytykowane za zbyt kronikarski charakter i słabą dynamikę. Złą passę przełamał dopiero głos J. Vrchlickiego („Lumír” 1895 r.), w którym czytamy:

[...] s velkými epickými básněmi má Jiráškova epeje v próze jeden požadavek, jemuž plnou měrou vyhovuje. Dar to neobyčejné síly a mohutnosti v evokaci dob zaslých. Tím blíží se skladba jeho skutečně velké epeje, která vyjadřuje a objímá celý národ v celé stupnici rozvoje jeho za jisté doby s celým kulturním a dějovým pozadím, s celým bludištěm postav nakreslených tu letmo pouhým epitetem, tak široce a hlouběji dialogem a ličením, se všemi na oko nepatrnými a zde tak důležitými detaily lokálními a kostýmními (J. Janáčková, *Alois Jirášek*, Praha 1987, s. 301).

Dzięki szczegółowej analizie owych ‘barwnych’ detali, którymi zajęła się Autorka pracy, znane i wielokrotnie już omawiane dzieła literackie obu pisarzy, nabrały jeszcze pełniejszego znaczenia.

Konfrontatywne ujęcie omawianego problemu w oparciu o teksty pochodzące z dwóch obszarów językowych, obarczyło dodatkowo Autorkę koniecznością umiejętności poruszania się również na polach: kulturowym, historycznym, socjologicznym, religijnym. Niniejsza publikacja dowodzi, że Anna Zura umiejętnie porusza się nie tylko w sferze lingwistyki, ale również szeroko rozumianej humanistyki. Książki takie jak *Konceptualizacja nazw barw w »Krzyżakach« Henryka Sienkiewicza i »Proti všem« Alojzego Jiráska* potrzebne są zarówno badaczom literatury jak i tłumaczom, pozwalają bowiem dostrzec zarówno podobieństwa jak i różnice w obrębie sąsiadujących ze sobą kultur.

Podsumowując, omawiana książka śmiało stanowić może interesujące i wartościowe kompendium informacji zarówno dla językoznawców, literaturoznawców, polonistów, bohemistów, sienkiewiczologów jak i jiraskologów.

Katarzyna Chrobak, Wrocław

Jazyk, média, politika, red. Světlá Čmejrková, Jana Hoffmannová, nakladatelství Academie věd České republiky Praha 2005, 240 s., ISBN 80–200–1034–3.

Praca zredagowana przez Světlę Čmejrkovou i Janę Hoffmannovou jest zbiorem badań poświęconych komunikacji charakterystycznej dla polityków i mediów. *Jazyk, media i politika* to temat całej książki, składającej się z siedmiu części, z których każda jest innego autorstwa i stanowi odrębną całość. Autorzy zastosowali własną metodę badawczą oraz sposób przytaczania licznych wypowiedzi, służących jako materiał do opisu poszczególnych zagadnień. Całość poprzedza spis treści (s. 5–8) oraz przedmowa redaktorek (s. 9–11).

W pierwszym studium zatytułowanym *Vyjadřování polemičnosti a významových opozic v politickém diskursu* (s. 13–39) Jiří Kráus skupia się przede wszystkim na dyskursie zinstytucjonalizowanym, w tym przypadku związanym z konkretną grupą społeczną – politykami. Po wyjaśnieniu w jaki sposób retoryka stała się istotna w wystąpieniach publicznych oraz na czym polega indywidualny styl retoryki na przykładzie eseju V. Havla *Slovo o slovu*, autor skupia się przede wszystkim na przedstawieniu podstawowych pojęć stosowanych w tradycji językoznawczej do analizy dyskursu publicznego (s. 17–23). Koncentruje się również na argumentacji oraz na

wykorzystywanych środkach językowych (s. 25–36), posługując się konkretnymi przykładami (np. dialogiem V. Klause z M. Zemanem).

Jana Hoffmannová w studium zatytułowanym *Veřejné mluvené projevy v Poslanecké sněmovně: humorný konflikt a konfliktní humor* (s. 40–79) analizuje wystąpienia publiczne posłów czeskiego parlamentu, które traktuje jako źródło specyficznego humoru. Świadoma niskiego poziomu zaufania, jakim społeczeństwo darzy niższą izbę parlamentu oraz przyczyn, które to powodują (niski poziom dyscypliny, nieodpowiedzialność posłów, nieobecność podczas obrad), dąży do wyjaśnienia, skąd biorą się takie zachowania u „wybrańców narodu”. Jako słowo kluczowe dla zrozumienia sytuacji panującej w sejmie traktuje *konflikt*, gdyż sejm w jej przekonaniu jest miejscem konfliktotwórczym. Wyróżnia dwa rodzaje konfliktu: 1. naruszanie porządku obrad; 2. konflikt między poszczególnymi partiami – koalicją i opozycją. Dla zobrazowania obu typu konfliktów przytacza liczne fragmenty wypowiedzi polityków pochodzące z telewizyjnych transmisji obrad sejmu, zapisów stenograficznych oraz z prasy. Przykłady są opatrzone stosownym komentarzem, zwracającym uwagę na specyficzne figury retoryczne i środki językowe, za pomocą których posłowie nie- rzadko osiągają komiczny charakter swoich wystąpień.

Světlá Čmejrková w studium zatytułowanym *Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu* (s. 80–115), analizuje debatę publiczną, która w specjalistycznej literaturze zyskała miano *infotainment* (informacja i rozrywka) (s. 80), ponieważ widzów bawi i interesuje bezpośrednio konfrontacja poglądów ludzi życia publicznego. W tej części książki przedstawione zostały elementy debaty, które charakteryzują tego rodzaju dyskursy. Są to na przykład formy, jakie może przybierać dialog między moderatorem programu, gośćmi i widzami (s. 86–87), sposób zadawania pytań przez moderatora i metody, jakimi posługują się goście w celu uchylecia się od odpowiedzi czy też sprowadzania rozmowy na inny tor. Przedmiotem analizy socjolingwistycznej może być program publicystyczny, posiadający indywidualny styl w tym postawa moderatora. Każde z omawianych zagadnień poparte jest licznymi cytatami. Pochodzą one przede wszystkim z trzech programów telewizyjnych: *Jedenadvácítka – ČT2*, *Sedmička – Nova*, *Partie – telewizja Prima*). Autorka zwraca uwagę na niektóre środki stylistyczne wypowiedzi, głównie jednak koncentruje się na różnego rodzaju modelach rozmowy, jakie mają miejsce w debacie publicznej.

Kolejna analiza *Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání* (s. 116–156), autorstwa Olga Müllerovej, opisuje specyficzną sytuację komunikacyjną przekazu radiowego. Autorka analizuje sposoby przygotowywania pytań przez dziennikarzy oraz – na podstawie konkretnych fragmentów rozmów – omawia „pokrętnie” sposoby odpowiedzi polityków na pytania redaktora. Podkreśla, że czasem trudno jest wynioskować czy odpowiedź faktycznie padła. Przedmiot badań stanowią rozmowy przeprowadzone na antenie prywatnej rozgłośni *Frekvence 1* w programie *Pressklub*, goszczącej znanych polityków. Opisane zostały sposoby parafrazowania przez redaktora wypowiedzi zaproszo-

nych gości, ale także doprecyzowywania pytań od słuchaczy. O. Müllerová zwraca uwagę na staranność przygotowania się redaktorów do wywiadu (nagrania, artykuły, wypowiedzi), dzięki którym nadają powagę swoim słowom a zaproszeni goście traktują ich z respektem. Szczegółowo opisane zostały środki retoryczne stosowane przez interlokutorów (s. 140–150), mające przykuć uwagę nie tylko ich samych, lecz także słuchaczy. Praca O. Müllerovej pokazuje przede wszystkim, pod jakim kątem można analizować dyskurs publiczny przeprowadzany w rozgłośniach radiowych.

Kolejnym tematem do rozważań socjolingwistycznych jest opracowanie I v a n y B o z d ě c h o v e j *K jazykové úrovni současných televizních debat* (s. 157–173), gdzie przedstawia analizę płaszczyzny językowej debat telewizyjnych. Z jej rozważań wynika, że płaszczyzna ta jest najbardziej dynamiczna, gdyż zależy od aktualnej sytuacji komunikacyjnej, szybkości zmiany tematów i temperamentu uczestników dyskusji. I. Bozděchová omawia rodzaj i zakres stosowanych poprawnych i niepoprawnych środków językowych. Nie za wiele miejsca poświęca charakterystyce płaszczyzny morfologicznej, wymienia tylko najczęściej używane w debacie publicznej formy gramatyczne. Zwięźle omawia także modele pytań i odpowiedzi, padających w studiu, czyli płaszczyznę syntaktyczną. Przede wszystkim skupia się na leksyce, ponieważ ta w debatach telewizyjnych jest barwna. M.in. zwraca uwagę na manipulowanie oficjalnymi tytułami w miarę rozwoju dialogu, co wynika ze zmiennego nastawienia rozmówców względem siebie. Zanalizowane są różnego rodzaju klisze językowe, idiomy, neologizmy czy hybrydy słowotwórcze, czyli cała gama środków, za pomocą których dziennikarze i politycy starają się przyciągnąć uwagę widzów.

W części zatytułowanej *Politická komunikácia v slovenských mediálnych podmienkach na konci 90. rokov* (s. 174–216) V l a d i m í r P a t r á š, szczegółowo prezentuje wszelkie znamiona kampanii wyborczej zarejestrowane w radiu i telewizji pod koniec lat 90. na Słowacji. Za materiał badawczy służą mu nagrania z debat politycznych przed wyborami do *Národnej rady Slovenskej republiky* (25–26.09.1998 r.). V. Patráš opisuje poszczególne etapy kampanii, sposoby przykucia uwagi widza do programu (jak zmiana rekwizytów w studiu, specjalne rozmieszczenie gości, przerywanie rozmowy między politykami, komunikacją z widzami w studiu). Charakteryzuje poszczególne komponenty dyskursu publicznego jakimi są:

- czas – zróżnicowanie nasilenia kampanii wyborczej;
- przynależność do opozycji;
- przedstawienie ugrupowań politycznych;
- marketingowa prezentacja liderów partii.

Opisuje środki stylistyczne i leksykalne spotykane zarówno w rozmowach jak i w spotach wyborczych, wymienia niektóre słowa-klucze kampanii: *privatizácia, obštrukcia, koalícia, my – oni*, (s. 183–184), *Slovák, Slovenka, demokracja, občan* (s. 199). Sporo miejsca poświęca analizie spotów wyborczych i stosowanym w nich

technikom (spot śpiewany, instrumentalny, mieszany) oraz elementom humorystycznym wykorzystywanym w komunikacji publicznej w dyskusjach przedwyborczych.

Ostatni autor zbioru, P a v o l O d a l o š zajmujący się tematem *Charakteristiky a techniky slovenskej politickej komunikácie* (s. 217–243), przedstawia techniki komunikacyjne, które zależą od środowiska, w jakim są wykorzystywane. Inne techniki są używane w życiu publicznym *exteriérove rečovo-komunikáčné techniky* – politycy starają się oczernić swoich przeciwników, przedstawiać nieznanne fakty z ich działalności albo sami przyjmują rolę ofiary – a inne w mediach i parlamencie *interiérove rečovo-komunikáčné techniky* – polegające na wyrażaniu swoich poglądów i ich obronie, nieszczerze popieranie jednej partii celem zaszkodzenia drugiej itp. Autor podaje przykłady konkretnych sytuacji, w których zaistniały wymienione zabiegi a następnie charakteryzuje je pod względem językowym. Zwraca uwagę na powiązania między wypowiedzią pisemną i ustną a obiektywizmem i subiektywizmem. Na podstawie licznych przykładów możemy się dowiedzieć z jakich środków socjolingwistycznych korzystają politycy słowaccy, aby wyrazić uprzejmość albo chęć współpracy, podkreślić zajmowane przez siebie stanowisko. W tej ostatniej części książki mamy do czynienia także z analizą humorystycznych elementów w wypowiedziach polityków oraz z analizą komunikacji między liderami partii. Każdy przykład jest odpowiednio opisany, dzięki czemu można zrozumieć kontekst politycznych rozmów prominentów słowackich.

Całość wieńczy streszczenie wszystkich artykułów w języku angielskim (s. 244–253) oraz indeksy rzeczowy i nazwisk (s. 254–258).

Mocną stroną zbioru studiów nad językiem, mediami i polityką jest duża ilość przykładów, odbiorca może łatwiej zrozumieć przesłanki do zastosowania danych środków językowych. Przykłady te (wypowiedzi m.in. V. Havla, M. Zemana, V. Klauusa, L. Benešovej, J. Kopřivy, R. Zahradníka) mogą z powodzeniem posłużyć za materiał dydaktyczny do analizy konkretnych sytuacji komunikacyjnych. Barwne cytaty, dowcip słowny i sytuacyjny przeplatają się z wykładami teoretycznymi. Niektóre omawiane przez autorów wątki są wspólne (np. charakterystyka środków językowych czy też analiza elementów humorystycznych w wypowiedziach), dzięki czemu mamy do czynienia z różnymi podejściami do podobnych kwestii, jednak każdy autor poświęcił się nieco innemu aspektowi tytułowych zagadnień. Omawiane tematy są dodatkowo poparty stosowną literaturą, której spis można znaleźć na końcu każdego studium. Warto podkreślić, że schemat opisu zastosowany na przykład przez O. Müllerową, S. Čmejrkową czy I. Bozděchową, mógłby posłużyć, jako model analizy konfrontatywnej języka polityków i mediów różnych krajów.

Marta Malanowska, Wrocław